

WITOLD JARNO
Uniwersytet Łódzki

Oddziały zapasowe na obszarze Okręgu Generalnego Kielce w latach 1919–1921

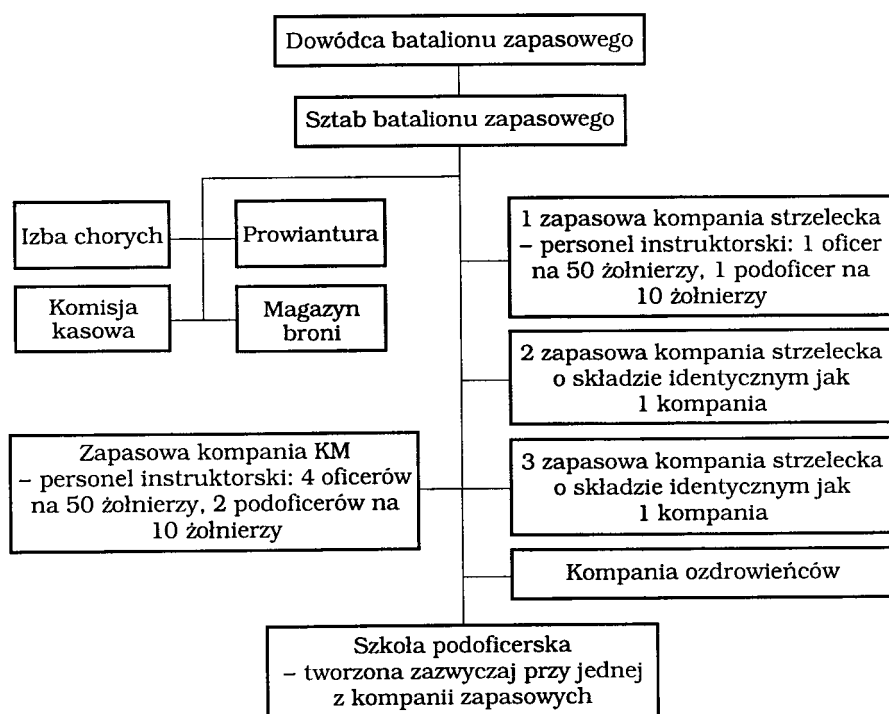
W początkowej fazie organizacji WP¹ niemal wszystkie jednostki powstawały bez jakichkolwiek oddziałów zapasowych. Było to spowodowane ówczesnymi okolicznościami i potrzebami wojennymi, które wymagały bieżącego wysyłania na front lub do służby w głębi kraju tworzonych kompanii, baterii i batalionów. Rozwojowi oddziałów zapasowych nie sprzyjał także brak dostatecznej ilości instruktorów, zapasów materiału wojennego oraz odpowiednio przygotowanych budynków, przez co do ich formowania przystąpiono dopiero na początku 1919 r. Miały one przyjmować i szkolić poborowych przysyłanych z właściwych komend uzupełnień, a następnie – zgodnie z rozkazami MSWojsk – wysyłać ich jako kompanie marszowe do jednostek walczących na froncie. Wspomniane kompanie danego rocznika poborowego tworzyły uzupełnienia jednej serii oznaczonej jej kolejnym numerem. Na początku 1919 r. oddziały zapasowe powstawały bez określonej struktury organizacyjnej, którą rozpoczęto ujednolicać dopiero w połowie tego roku. Przyjęto zasadę, iż w składzie każdego pułku piechoty znajdzie się po jednym bata-

¹ W artykule użyto następujących skrótów: CAW – Centralne Archiwum Wojskowe, DOG – Dowództwo Okręgu Generalnego, DOGK – Dowództwo Okręgu Generalnego nr III Kielce, DP – Dywizja Piechoty, DPŁeg – Dywizja Piechoty Legionów, Dz.Rozk. – Dziennik Rozkazów, MSWojsk – Ministerstwo Spraw Wojskowych, NDWP – Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego, OGK – Okręg Generalny nr III Kielce, pac – pułk artylerii ciężkiej, pap – pułk artylerii polowej, Piotrków Tryb. – Piotrków Trybunalski, pp – pułk piechoty, ppłeg – pułk piechoty legionów, psk – pułk strzelców konnych, puł – pułk ułanów, SG – Sztab Generalny, sygn. – sygnatura i WP – Wojsko Polskie.

lionie zapasowym, w pułkach artylerii – po jednej baterii zapasowej, w pułkach jazdy – po jednym szwadronie zapasowym oraz w pozostałych samodzielnych jednostkach – po jednym szwadronie lub kompanii zapasowej.

Jednolitą organizację batalionów zapasowych pułków piechoty wprowadzono dopiero rozkazem MSWojsk z 22 sierpnia 1919 r. Zgodnie z nim każdy batalion zapasowy składał się z: dowództwa (sztab, izba chorych, komisja kasowa, prowiantura i magazyn broni), czterech kompanii zapasowych (trzy strzeleckie i jedna ozdrowieńców), zapasowej kompanii CKM oraz szkoły podoficerskiej (zazwyczaj przy jednej z kompanii zapasowych). W lipcu 1920 r., z uwagi na wysłanie na front wszelkich możliwych nadwyżek z oddziałów zapasowych (w tym i kadry instruktorskiej), określono minimalną ilość kadry oficerskiej w batalionach zapasowych na 22 oficerów (w tym 15 oficerów zdolnych do służby liniowej). Przybywających do oddziałów zapasowych poborowych przydzielano do kompanii zapasowych, przy których tworzone kompanie marszowe. Po 4–6 tygodniowym szkoleniu były one wysyłane jako uzupełnienia na front. Natomiast żołnierze przybywający ze szpitali byli najpierw kierowani do kompanii ozdrowieńców lub oddziału rekonwalescentów, skąd następnie wcielano ich do kompanii marszowych. Wysyłane kompanie od razu wcielano do jednostek frontowych bądź też zatrzymywano je w specjalnych obozach, gdzie kończyły swój proces szkolenia. Władze wojskowe planowały, iż poszczególne oddziały zapasowe będą wysyłać uzupełnienia zasadniczo dla własnych jednostek, jednak w latach 1919–1920 – z uwagi na potrzeby wojenne – bardzo często oddziały marszowe wcielano do najprzeróżniejszych oddziałów, wymagających pilnego wzmocnienia².

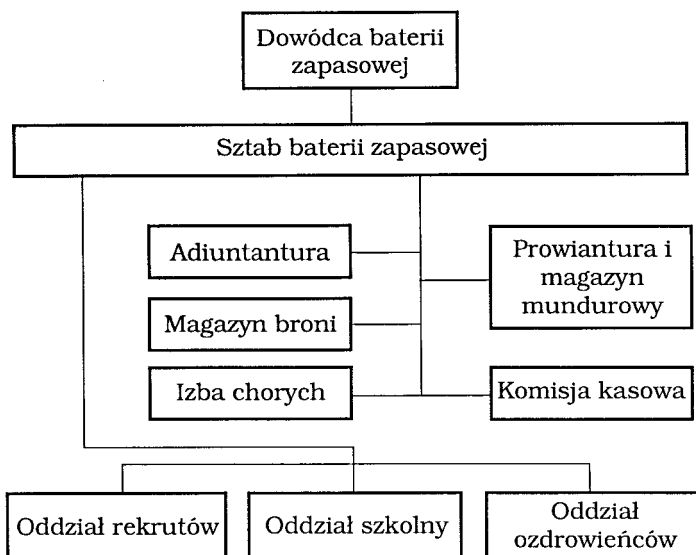
² CAW: Generalny Inspektorat Piechoty, sygn. I.300.24, t. 4. Organizacja batalionów zapasowych z 22 VIII 1919 r.; Oddział I NDWP, sygn. I.301.7, t. 2. Organizacja szwadronów zapasowych z 8 V 1919 r., t. 7. Wykaz oddziałów zapasowych z 6 VII 1919 r. i t. 93. Organizacja baterii zapasowych z 9 X 1919 r.; Księga Chwały Piechoty, s. 205–219; W. Jarno, *Okręg Korpusu Wojska Polskiego nr IV Łódź 1918–1939*, Łódź 2001, s. 68–69.

Rys. 1. Organizacja batalionu zapasowego pułku piechoty w latach 1919–1921

Organizację tworzonych oddzielnie baterii zapasowych ujednolicono rozkazem z 9 października 1919 r. Według niego bateria składała się z: dowództwa (sztab, adiutantura, izba chorych, komisja kasowa, magazyn mundurowy i magazyn broni) oraz trzech oddziałów (rekrutów, szkolnego i ozdrowieńców). Podlegały one – podobnie jak i inne oddziały zapasowe – dowódcy tego okręgu generalnego, na terenie którego były dyslokowane. Przy owych bateriach tworzono z pobieżnie przeszkolonych żołnierzy baterie marszowe, wysyłane bądź do własnych jednostek, bądź do dyspozycji Generalnego Inspektoratu Artylerii, który dysponował nimi zgodnie z rozkazami SG i NDWP. W trakcie pracy szkoleniowej w bateriach zapasowych napotymano na poważne braki w wyposażeniu artyleryjskim. Ciągłe brakowało dział, a nowe zakupione za granicą przeważnie od razu kierowano na front. Do dyspozycji dowództw baterii zapasowych pozostawały przeważnie działa stare lub w poważnym stopniu zużyte. Do tego wszystkiego doszła ogromna różnorodność posiadanego sprzętu, utrudniająca szkolenie żołnierzy i późniejsze uzupełnianie amunicji na froncie. Dodatkowym zadaniem baterii

zapasowych było również naprawianie uszkodzonych w trakcie walk dział, które w miarę możliwości kierowano do nich. Ponadto omawiane baterie były przewidziane jako ośrodki przezbierania frontowych oddziałów artylerii w nowy sprzęt artyleryjski (głównie produkcji francuskiej). Etatowo baterie zapasowe pułków artylerii polowej i ciężkiej miały się składać z 168 żołnierzy stałej kadry (15 oficerów i 153 szeregowych) oraz zmiennej liczby szkolonych rekrutów (przeciętnie 300–500 osób)³.

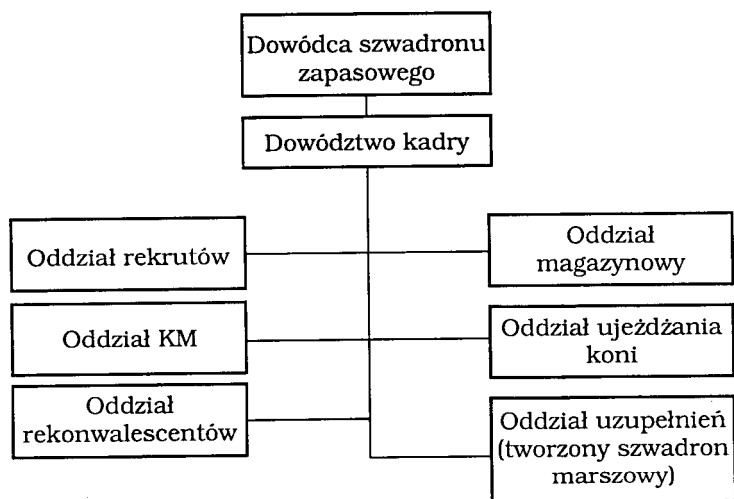

Rys. 2. Organizacja baterii zapasowej pułku artylerii polowej w 1919 r.

Także powstające od jesieni 1918 r. oddziały jazdy formowały swoje oddziały uzupełniające, zwane początkowo „kadrami”. Z chwilą wymarszu pułków na front owe „kadry” rozwijały się w szwadrony zapasowe właściwego pułku jazdy. Szwadrony te formalnie utworzono rozkazem SG z 21 stycznia 1919 r. Zgodnie z nim miały się one składać z dowództwa szwadronu, czterech plutonów rekrutów, czterech plutonów marszowych, plutonu rekonwalescentów oraz dwóch plutonów CKM. Ich głównym zadaniem było formowanie i szkolenie szwadronów marszowych wysyłanych jako uzupełnienie do własnego pułku walczącego na froncie. Oprócz tego zajmowały

³ CAW: Generalny Inspektorat Piechoty, sygn. I.300.24, t. 2. Organizacja baterii zapasowych z 9 X 1919 r.; R. Łoś, *Artyleria polska 1914–1939*, Warszawa 1991, s. 37–38; *Księga Chwały Piechoty*, s. 204–205.

się one naprawą oporządzenia żołnierskiego i rekonwalescencją własnych żołnierzy przybywających ze szpitali wojskowych. Ostateczną organizację szwadronów zapasowych uregulowano rozkazem z 8 maja 1919 r. Najważniejszą zmianą było wyłączenie ich spod kompetencji dowódców własnych pułków jazdy i podporządkowanie – poprzez dowództwa okręgów generalnych – MSWojsk. W konsekwencji powstałe szwadrony marszowe były przekazywane do dyspozycji Generalnego Inspektoratu Jazdy, który rozdzielał je w zależności od potrzeb walczącym na froncie pułkom jazdy. Dlatego też, częste były wypadki, iż owe szwadrony nie zasilaly własnej jednostki, lecz trafiały do pułków obcych. W skład szwadronu zapasowego miało wchodzić dowództwo oraz sześć oddziałów: rekrutów, karabinów maszynowych, rekonwalescentów, ujeżdżania koni, magazynowego i uzupełnień (ten ostatni był w istocie szwadronem marszowym, po wysłaniu którego w szwadronie przystępowano do tworzenia kolejnego oddziału uzupełnień). Etatowo służbę w szwadronie miało pełnić 10 oficerów, 119 podoficerów i 25 szeregowych kadry stałej, posiadających na wyposażeniu 109 koni wierzchowych i pociagowych oraz 5 wozów. Wedle innych danych kadrę owych szwadronów miało tworzyć 11 oficerów oraz 126 podoficerów i szeregowych, dysponujących 116 końmi i 5 wozami⁴.

Rys. 3. Organizacja szwadronu zapasowego jazdy w 1919 r.

⁴ CAW: Oddział I NDWP, sygn. I.301.7, t. 2. Organizacja szwadronów zapasowych z 8 V 1919 r.; Generalny Inspektorat Jazdy, sygn. I.300.25, t. 1. Rozkaz nr 3 z 17 V 1919 r.; A. Smoliński, *Jazda Rzeczypospolitej Polskiej w okresie od 12 X 1918 r. do 25 IV 1920 r.*, Toruń 2000, s. 219-220.

Ogółem w latach 1919–1921 na obszarze OGK, obejmującego zasięgiem swego działania 18 powiatów⁵, stacjonowały – mając tu swoje stałe lub tymczasowe miejsce postoju – co najmniej 32 oddziały zapasowe, w tym 12 batalionów, 10 szwadronów, 5 baterii, 4 kompanie i 1 kolumna. Wśród nich były jednostki zapasowe kwaterujące na terenie OGK przez cały okres swego istnienia, jak również przez pewien czas – od kilku do kilkunastu miesięcy. Do tych ostatnich zaliczało się kilka oddziałów przybyłych tu czasowo z zajętych przez wojska bolszewickie obszarów wschodnich państwa polskiego, które po ustaniu zagrożenia powróciły do swych stałych garnizonów.

Na początku marca 1919 r. powstał w Jabłonnej pod Warszawą batalion zapasowy 2 ppleg, którego pierwszym dowódcą został 15 marca kpt. Jan Góra. Dwa miesiące później batalion ten został przeniesiony na postój stały do Piotrkowa Tryb., gdzie zajął koszary zajmowane dotąd przez batalion zapasowy 26 pp. W mieście tym batalion zapasowy 2 ppleg stacjonował przez dwa i pół roku, po czym 9 października 1921 r. skierowano go do Pińczowa. W latach 1919–1921 dowodziło nim kolejno sześciu dowódców: kpt. J. Góra (15 marca – lipiec 1919), kpt. Mieczysław Kulikowski (lipiec – 21 grudnia 1919), por./kpt. Aleksander Stawarz (21 grudnia 1919 – 1 lipca 1920), ppłk Edward Bielecki (1–12 lipca 1920), mjr/ppłk Stefan Wyspiański (12 lipca 1920 – 1 marca 1921) i ppłk Stanisław Jaxa-Rożen (1 marca 1921 – 1922 r.)⁶.

Także na przełomie lutego i marca 1919 r. powstał w Zegrzu koło Warszawy batalion zapasowy 3 ppleg. Jego organizatorem i pierwszym dowódcą został por. Marian Michna. Batalion ten pod koniec maja 1919 r. został przeniesiony na postój stały do Radomia, na miejsce dotychczas tu stacjonującego batalionu zapasowego 24 pp. W ciągu trzech kolejnych lat batalionem zapasowym 3 ppleg dowodzili kolejno: por. M. Michna (marzec – lipiec 1919), kpt./ppłk Michał Zabdyr (lipiec 1919 – 2 sierpnia 1920) i ppłk Juliusz Zulauf (2 sierpnia 1920 – 15 marca 1921).

⁵ Były to następujące powiaty: będziński, częstochowski, ilżecki, jedrzejewski, kielecki, konecki, miechowski, olkuski, opatowski, opoczyński, piotrkowski, pińczowski, radomski, radomszczański, sandomierski, stopnicki, wieluński i włoszczowski. Zajmowały one obszar o łącznej powierzchni 30 155 km².

⁶ CAW; Dz.Rozk. DOKG. Rozkazy z lat 1919–1921; „Gazeta Piotrkowska” 1921, nr 1; S. Wyrzycki, *2 Pułk Piechoty Legionów*, Pruszków 1992, s. 15; J. Sitko, *Zarys historii wojennej 2 Pułku Piechoty Legionów*, Warszawa 1928, s. 16.

Tabela 1

Stan batalionu zapasowego 2 ppleg w dniu 1 grudnia 1919 r.

Nazwa pododdziału	Liczba oficerów	Liczba podoficerów i szeregowych
Oddział sztabowy	17	299
1, 2 i 3 kompania zapasowa	5 (łącznie)	386 (łącznie)
Kompania zapasowa CKM	2	113
Szkoła podoficerska	1	51
Kompania ozdrowieńców	1	214
Razem w pierwszych pięciu pozycjach	26	1 063
Oprócz tego przy batalionie zapasowym znajdują się: trzy kompanie marszowe	3 (łącznie)	644 (łącznie)
pluton marszowy CKM	1	46
Ogółem	30	1 753

Źródło: CAW, Stany liczebne NDWP, sygn. I.301.31, t. 39. Miesięczny raport stanu batalionu zapasowego 2 ppleg z 1 XII 1919 r.

Tabela 2

Stan batalionu zapasowego 3 ppleg w dniu 1 grudnia 1919 r.

Nazwa pododdziału	Liczba oficerów	Liczba podoficerów i szeregowych
Oddział sztabowy	14	201
1, 2 i 3 kompania zapasowa	21 (łącznie)	318 (łącznie)
Kompania zapasowa CKM	2	50
Kompania ozdrowieńców	5	331
Razem w pierwszych pięciu pozycjach	42	900
Oprócz tego przy batalionie znajdują się trzy kompanie marszowe	3 (łącznie)	418 (łącznie)
Ogółem	45	1 318

Źródło: CAW, Stany liczebne NDWP, sygn. I.301.31, t. 39. Miesięczny raport stanu batalionu zapasowego 3 ppleg z 1 XII 1919 r.

Kolejnym oddziałem zapasowym 2 DPLeG był batalion zapasowy 4 ppleg, zorganizowany w grudniu 1918 r. w Krakowie, przez kpt. M. Kulikowskiego. W lutym następnego roku batalion został przeniesiony do Jabłonn pod Warszawą, po czym pod koniec maja 1919 r. przybył do swego ostatecznego miejsca postoju w Kielcach, gdzie zajął koszary po batalionie zapasowym 25 pp przy ul. Proszej 14. W ciągu kolejnych dwóch lat batalionem tym dowodzili kolej-

no: kpt. M. Kulikowski (2 grudnia 1918 – lipiec 1919), p.o. por. Alfred Wójcik (lipiec – 9 września 1919), kpt./mjr Stefan Jażdżyński (9 września 1919 – listopad 1920), kpt. Hieronim Wójcicki (grudzień 1920), ponownie mjr S. Jażdżyński (grudzień 1919 – maj 1921) i mjr Florian Smykał (od 14 maja 1921).

Tabela 3

Stan batalionu zapasowego 4 ppleg w dniu 1 grudnia 1919 r. w Kielcach

Nazwa pododdziału	Liczba oficerów	Liczba podoficerów i szeregowych
Oddział sztabowy	25	273
1, 2 i 3 kompania zapasowa	15 (łącznie)	553 (łącznie)
Kompania zapasowa CKM	6	60
Kompania ozdrowieńców	2	99
Razem w pierwszych pięciu pozycjach	48	985
Oprócz tego przy batalionie zapasowym znajduje się jedna kompania marszowa	1	263
Ogółem	49	1 248

Źródło: CAW, Stany liczebne NDWP, sygn. I.301.31, t. 39. Miesięczny raport stanu batalionu zapasowego 4 ppleg z 1 XII 1919 r.

Z kolei batalion zapasowy 11 pp został sformowany w maju 1919 r. w Będzinie. Dwa miesiące później pułk ten został włączony do powstającej w Częstochowie 7 DP, zaś powiat będziński do OGGK. W lipcu 1919 r. batalion przeniesiono tymczasowo do Niepołomic⁷, skąd powrócił do Będzina po pięciu miesiącach. Następnie 3 lipca 1920 r. przeniesiono go tymczasowo do Sosnowca, gdzie przebywał trzy miesiące, po czym 3 października przybył już na stałe do koszar będzińskich. Organizatorem batalionu i pierwszym dowódcą był kpt. Kazimierz Osikowski, zajmujący to stanowisko od 22 maja 1919 r. do stycznia 1920 r. W następnych dwóch latach batalionem dowodziło jeszcze kilku innych oficerów: kpt. M. Kulikowski (luty 1920 – styczeń 1921), kpt. Wojnar – imienia nie ustalono (styczeń – marzec 1921), ppłk Stanisław Elgas (marzec – 12 kwietnia 1921) i mjr Karol Guilleaume (od 12 kwietnia 1921)⁸.

⁷ Przyczyn tego przeniesienia, podobnie jak i kolejnego, nie ustalono.

⁸ CAW, Dz.Rozk. DOGGK. Rozkazy z lat 1919–1921.

Tabela 4

Stan batalionu zapasowego 11 pp w dniu 1 marca 1920 r.

Nazwa pododdziału	Liczba oficerów	Liczba podoficerów i szeregowych
Oddział sztabowy	13	131
1, 2 i 3 kompania zapasowa	6	423
Kompania zapasowa CKM	1	96
Oddział taborowy	–	24
Ogółem	20	674

Źródło: CAW, Generalny Inspektorat Piechoty, sygn. I.300.24, t. 15. Miesięczny raport stanu batalionu zapasowego 11 pp z 1 III 1920 r.

Pod koniec 1918 r. powstał w Radomiu batalion zapasowy 24 pp, który w maju 1919 r. – wraz z całym pułkiem – wszedł w skład nowo sformowanej 2 DPLe. Batalion ten stacjonował we wspomnianym mieście bardzo krótko, gdyż już pod koniec kwietnia 1919 r. jego kadra została przeniesiona do pobliskich Kozienic. Miało to związek z wyznaczeniem Radomia jako miejsca stałego postoju dla batalionu zapasowego 3 ppleg. Na początku czerwca jedną kompanię batalionu zapasowego 24 pp skierowano tymczasowo do Radomia, gdzie przebywała miesiąc i 28 czerwca powróciła do Kozienic. Tu batalion kwaterował do 23 lipca 1919 r., po czym został skierowany na postój stały do Ostrowca Świętokrzyskiego, gdzie przybył w połowie sierpnia. Następnie późną jesienią 1919 r. omawiany batalion po raz kolejny zmienił miejsce postoju – przenosząc się do Opatowa, zaś w sierpniu 1920 r. ponownie skierowano go na postój stały do Ostrowca Świętokrzyskiego, w którym kwaterował do jesieni 1921 r. W tym okresie na jego czele stało kolejno trzech dowódców: ppłk Wacław Kluczyński (5 marca – 24 września 1919), mjr Feliks Dobrowolski (5 października 1919 – 1 grudnia 1920) i płk Kazimierz Chromiński (1 grudnia 1920 r. – jesień 1921)⁹.

⁹ CAW, Dz.Rozk. DOGK. Rozkazy z lat 1919–1921; AP Kielce, Starostwo Powiatowe kieleckie, sygn. 101, t. 3518. Sprawozdanie sytuacyjne starosty kieleckiego za okres 1 IV 1919 r. – 1 IV 1920 r.; W. Juszkiewicz, *Zarys historii wojennej 25 Pułku Piechoty*, Warszawa 1928, s. 33; W. Makulec, *25 Pułk Piechoty*, Pruszków 1995, s. 13; K. Wiączek i W. Makulec, *Dzieje 25 Pułku Piechoty w latach 1918–1939*, Piotrków Tryb. 1991, s. 11.

Tabela 5

Stan batalionu zapasowego 24 pp w dniu 1 marca 1920 r.

Nazwa pododdziału	Liczba oficerów	Liczba podoficerów i szeregowych
Oddział sztabowy	11	148
1, 2 i 3 kompania zapasowa	10	936
Kompania zapasowa CKM	4	208
Szkoła podoficerska	–	17
Kompania asystencyjna	4	132
Ogółem	29	1 441

Źródło: CAW, Generalny Inspektorat Piechoty, sygn. I.300.24, t. 15. Miesięczny raport stanu batalionu zapasowego 24 pp z 1 III 1920 r.

Kolejnym oddziałem zapasowym sformowanym na obszarze OGG był batalion zapasowy 25 pp. Powstał on na przełomie lutego i marca 1919 r. w Kielcach. Pod koniec maja tego roku – wobec skierowania na postój stały do Kielc batalionu zapasowego 4 ppleg – batalion zapasowy 25 pp został przeniesiony tymczasowo do Częstochowy, skąd latem tego roku przybył ostatecznie do nowego miejsca stałego postoju w Miechowie. Tu stacjonował do października 1921 r., po czym – wraz z przejściem WP na organizację pokojową – skierowano go na stałe do Piotrkowa Tryb. W ciągu tych trzech lat dowodziło nim trzech oficerów: ppłk Władysław Łokczewski (marzec – 19 sierpnia 1919), płk Paweł Wierzbicki (19 sierpnia – grudzień 1919) i kpt. Franciszek Matuszczak (styczeń 1920 – 1921).

Tabela 6

Stan batalionu zapasowego 25 pp w dniu 1 marca 1920 r.

Nazwa pododdziału	Liczba oficerów	Liczba podoficerów i szeregowych
Oddział sztabowy	14	119
1, 2 i 3 kompania zapasowa	8	767
Kompania zapasowa CKM	4	216
Ogółem	26	1 102

Źródło: CAW, Generalny Inspektorat Piechoty, sygn. I.300.24, t. 15. Miesięczny raport stanu batalionu zapasowego 25 pp z 1 III 1920 r.

Z kolei batalion zapasowy 26 pp powstał w marcu 1919 r. w Piotrkowie Tryb., gdzie kwaterował zaledwie przez dwa miesiące. W maju został on ostatecznie przeniesiony do nowego miejsca postoju w Radomsku, gdzie przebywał do jesieni 1921 r. Przez cały ten okres na czele omawianego batalionu stał jego organizator mjr Edmund Bieliński (Biliński?), który dowodził nim do jesieni 1921 r. W tym okresie batalion ten uzupełniał – oprócz własnego pułku – także miejscową powiatową komendę uzupełnień oraz kwaterujący tu pluton żandarmerii¹⁰.

Tabela 7

Stan batalionu zapasowego 26 pp w dniu 1 marca 1920 r.

Nazwa pododdziału	Liczba oficerów	Liczba podoficerów i szeregowych
Oddział sztabowy	15	176
1. 2 i 3 kompania zapasowa	8	992
Kompania zapasowa CKM	3	117
Szkoła podoficerska	1	81
Ogółem	27	1 366

Źródło: CAW, Generalny Inspektorat Piechoty, sygn. I.300.24, t. 14. Miesięczny raport stanu batalionu zapasowego 26 pp z 1 III 1920 r.

Trzecim batalionem zapasowym należącym do 7 DP był batalion 27 pp sformowany rozkazem DOGK z 20 lutego 1919 r. w tzw. koszarach Zawada w Częstochowie, gdzie stacjonował przez cały okres swego istnienia. W latach 1919–1920 – dzięki wyteżonej pracy jego kadry instruktorskiej – wyszkolono i wysłano do dyspozycji NDWP 37 kompanii marszowych oraz szereg innych drobnych pododdziałów przekazanych do dyspozycji różnych dowództw, oddziałów i służb. Do końca 1921 r. batalionem dowodziło czterech oficerów: mjr Anatol Laudański (20 lutego 1919 – 20 czerwca 1920), ppłk P. Wierzbicki (20 czerwca – 1 lipca 1920), kpt. Jan Warmużyński (1 lipca 1920 – 1 lutego 1921) i ponownie mjr A. Laudański (od 1 lutego 1921)¹¹.

¹⁰ CAW, Dz.Rozk. DOGK. Rozkazy z lat 1919–1921; S. Abramowicz i J. Kreis, *Zarys historii wojennej 26 pułku piechoty*, Warszawa 1929, s. 6–7; W. Jarno, *Garnizon piotrkowski w pierwszych latach II Rzeczypospolitej (1918–1921)*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2001, t. 3, s. 104.

¹¹ CAW: Dz.Rozk. DOGK. Rozkazy z lat 1919–1921; 27 pp, sygn. I.320.27, t. 1. Rozkazy z 1919 r.; T. Nowicki, *Zarys historii wojennej 27 Pułku Piechoty*, Warszawa 1929, s. 5; 27 Pułk Piechoty, Częstochowa 1929, s. 12; *Życie wojska DOK IV i samorządu tódzkiego*, Warszawa 1928, s. 16.

Tabela 8

Stan batalionu zapasowego 27 pp w dniu 1 marca 1920 r.

Nazwa pododdziału	Liczba oficerów	Liczba podoficerów i szeregowych
Oddział sztabowy	1	386
1, 2 i 3 kompania zapasowa	12	1 034
Kompania zapasowa CKM	2	151
Szkoła podoficerska	1	111
Kompania ozdrowieńców	10	189
Ogółem	26	1 871

Źródło: CAW, Generalny Inspektorat Piechoty, sygn. I.300.24, t. 15. Miesięczny raport stanu batalionu zapasowego 27 pp z 1 III 1920 r.

O kolejnych dwóch batalionach zapasowych stacjonujących na stałe na obszarze OGK niewiele wiadomo. Były nimi bataliony zapasowe: 2 pułku wojsk wartowniczych i etapowych w Częstochowie oraz 3 pułku wojsk wartowniczych i etapowych w Kielcach – powstałe wiosną 1919 r. Pierwszym dowódcą batalionu 2 pułku był mjr Włodzimierz Zeigert, który stał na jego czele do 1920 r. Natomiast dowódcami 3 batalionu w Kielcach byli kolejno: kpt. Zygmunt Berling (wiosna 1919 r.) i kpt. Aleksander Sikorski (od lata 1919 r. do połowy następnego roku). Batalion ten na początku 1921 r. został przeniesiony do Radomska, gdzie 14 kwietnia 1921 r. został zlikwidowany.

Na terenie OGK stacjonowało – jak podano – 10 szwadronów zapasowych. Pierwszym z nich był szwadron zapasowy 2 pułku dragonów, przemianowanego we wrześniu 1919 r. na 2 psk. Szwadron ten powstał wiosną 1919 r. i do jesieni 1920 r. podlegał DOGK, stacjonując w koszarach pińczowskich. Jego dowódcą w tym okresie był mjr/ppłk Tomasz Bogdański. Od jesieni 1920 r. opuszczone przez 2 psk koszar pińczowskie zajął z kolei szwadron zapasowy 3 psk, który kwaterował w nich do jesieni 1921 r. Szwadron ten powstał na początku 1919 r. i do końca lata 1920 r. przebywał w Tarnowie, po czym przeniesiono go – jak wspomniano – do Pińczowa. Tu przebywał do listopada 1921 r., kiedy to został przeniesiony do Wołkowyska. Dowódcą tego szwadronu w czasie pobytu w Pińczowie był mjr Edward Stocki. Trzecim oddziałem zapasowym jazdy związanym z OGK był szwadron zapasowy 1 puł powstały na początku 1919 r. w Wolbromiu z dawnej kadry 1 puł, dowodzonej przez płk. Sergiusza Zahorskiego. Wiosną 1919 r. wyznaczono dla omawianego szwadronu na miejsce stałego postoju Częstochowę,

jednak ostatecznie pozostał w Wolbromiu, gdzie stacjonował do 11 lipca. Tego dnia, podlegając formalnie DOGK, został przeniesiony do Tarnowa (oficjalnie przestał podlegać ODK na początku 1920 r.). W 1919 r. szwadronem dowodziło kolejno trzech oficerów: płk S. Zahorski (początek 1919 r.), rtm. Mielecki – imienia nie ustalono (latem 1920 r.) i rtm. Zakrzewski – imienia nie ustalono (od jesieni 1919 r.). Z kolei 12 października 1920 r. przeniesiono z Tomaszowa Lubelskiego do Staszowa i podporządkowano DOGK szwadron zapasowy 2 puł. W tym czasie dowodził nim mjr Aleksander Rowiński. Jego wyteżona praca została bardzo szybko dostrzeżona przez Okręgowego Inspektora Jazdy przy DOGK płk. Alfreda Wielopolskiego i ówczesnego dowódcę okręgu gen. por. Franciszka Latinika, który w rozkazie z 9 XII 1920 r. napisał: „Na wniosek Okręgowego Inspektora Jazdy, który w dniu 5 listopada przeprowadził inspekcję szkoły podoficerskiej w szwadronie zapasowym 2 puł Grochowskich w Staszowie, udzielam mjr. Aleksandrowi Rowińskiemu, dowódcy szwadronu zapasowego i ppor. Leonowi Konowi, dowódcy szkoły podoficerskiej, pochwały za sumienne i gorliwe pełnienie swych obowiązków”¹². Szwadron ten przebywał w porosyjskich koszarach staszowskich do 3 kwietnia 1921 r., kiedy to został przeniesiony do Suwałk¹³.

O pozostałych szwadronach zapasowych stacjonujących na obszarze ODK niewiele wiadomo. Pierwszym z nich był szwadron zapasowy 11 puł powstały na przełomie marca i kwietnia 1919 r. w Sandomierzu, gdzie przebywał do końca maja. Kolejnym oddziałem zapasowym jazdy był szwadron zapasowy 6 puł przybyły 23 czerwca 1920 r. z Rzeszowa do Będzina. Formalnie pułk ten wchodził w skład IV Brygady Jazdy (wraz z 3 i 8 puł) i podlegał DOG Kraków. Jednak z bliżej nieznanych powodów, jego szwadron zapasowy przybył – jak podano – do Będzina, gdzie w lipcu i sierpniu przystąpił do formowania ochotniczego 206 pułku jazdy (jego pododdziały zostały następnie włączone do 6 puł). Nie wiadomo także, kiedy dokładnie opuścił on koszarę będzińskie, lecz na pewno miało to miejsce na przełomie 1920 i 1921 r., a przed końcem lutego 1921 r. Ponadto 17 marca 1921 r. przybył z Kalisza do Częstochowy szwadron zapasowy 3 puł (dowódca mjr Cyprian Bystram) i został tymczasowo podporządkowany DOGK, po czym 1 lipca przeniesiono go do Warszawy. Z kolei szwadron zapasowy 3 dywizjonu żandarmerii

¹² CAW, Dz.Rozk. DOGK. Rozkaz nr 130 z 9 XII 1920 r.

¹³ CAW, Dz.Rozk. DOGK. Rozkazy z lat 1919–1921; A. Smoliński, *op. cit.*, s. 288–290, 293; *O niepodległą i granice...*, s. 216 i 218.

powstał wiosną 1919 r. w Kielcach, gdzie stacjonował do jesieni 1921 r. W odniesieniu do jego obsady personalnej, udało się jedynie ustalić, iż na przełomie 1920 i 1921 r. dowodził nim rtm. Paweł Dudzik.

Rys. 4. Organizacja szwadronu zapasowego taborów w 1919 r.

Nieco więcej wiadomo o szwadronie zapasowym 3 dywizjonu taborów, powstałym wiosną 1919 r. również w Kielcach. Jego organizatorem i pierwszym dowódcą był ppłk Schlarb (imienia nie ustalono), który stał na jego czele do grudnia 1919 r. W styczniu 1920 r. nowym dowódcą omawianego szwadronu został por. Selin-Brünne (imienia nie ustalono)¹⁴, zaś w październiku 1920 r. mjr Erwin Rössner, który stał na jego czele do jesieni 1921 r. Szwadron stacjonował w Kielcach do lata 1920 r., po czym – z powodu ewakuacji do Kielc wielu urzędów ewakuowanych z Kresów i braku dla nich odpowiednich pomieszczeń – został przeniesiony tymczasowo do pobliskich Chęcin, skąd powrócił do Kielc jesienią tego roku. Jego zadaniem było formowanie i uzupełnianie oddziałów taboro-

¹⁴ Wcześniej był dowódcą szwadronu zapasowego 4 dywizjonu taborowego w Łodzi.

wych przynależnych do OGK dwóch dywizji (2 i 7 DP) oraz naprawa szeroko rozumianego sprzętu taborowego. Dlatego też – oprócz sztabu, trzech plutonów i zmiennej liczby kolumn przewozowych – istniał przy nim szwadronowy zapas koni, warsztat i składy taborowe. W trakcie działań wojennych szwadron ten miał mobilizować kolumny taborowe o numerach w następującym przedziale liczbowym: 31–39 i 301–399. Niestety brak danych nie pozwala stwierdzić, ile kolumn zostało w rzeczywistości sformowanych. Wiadomo jednak, że polska dywizja piechoty miała posiadać etatowo w swoim składzie 21 różnych kolumn taborowych (po 10 kolumn amunicyjnych, 6 kolumn żywnościowych, kolumnę szańcową i 5 kolumn amunicyjnych). Można więc założyć, iż omawiany szwadron sformował ich kilkadziesiąt, gdyż organizował kolumny taborowe nie tylko dla dwóch dywizji piechoty, ale także dla wszystkich jednostek podległych DOGK. Ostatnim szwadronem zapasowym organizacyjnie związanym z OGK był szwadron szkolny 2 Pułku Wojskowej Straży Granicznej w Częstochowie, powstały tam wczesną wiosną 1919 r. Po kilku tygodniach został przeniesiony w połowie kwietnia do Włoszczowy, gdzie stacjonował przez kolejne dwa miesiące. Pod koniec czerwca 1919 r. szwadron zmienił po raz kolejny swą dyslokację przenosząc się z Włoszczowy do Końskich, skąd pod koniec lata powrócił do Częstochowy¹⁵.

Na terenie OGL stacjonowały również – jak wspomniano – cztery baterie zapasowe, wchodzące organizacyjnie w skład pułków artylerii 2 i 7 DP (ponadto w drugiej połowie 1920 r. przybyła tu czasowo także bateria zapasowa 13 pap). Pierwsze dwie z nich, tzn. baterie zapasowe 2 pap i 2 pac, powstały wiosną 1919 r. Jednak trudno jednoznacznie rozstrzygnąć, czy jeszcze w Jabłonnej, czy dopiero w Radomiu po podporządkowaniu 2 DP Leg DOGK. Nie ulega natomiast wątpliwości, iż od końca maja 1919 r. stacjonowały one już na stałe w Radomiu. Organizatorem i dowódcą baterii zapasowej 2 pap wiosną 1919 r. był kpt. Mieczysław Maciejewski (12 czerwca – październik 1919), zaś po nim stanowisko dowódcy baterii na przeciąg kolejnych dwóch lat objął por./kpt. Ignacy Biliński. Bateria ta kwaterowała w Koszarach im. Godebskiego przy szosie warszawskiej w Radomiu. O drugiej baterii wiadomo jeszcze mniej. Udało się jedynie ustalić, iż dowódcą stacjonującej również w Radomiu

¹⁵ CAW: Dz.Rozk. DOGK. Rozkazy z lat 1919–1921; Inspektorat Wojsk Łączności, sygn. I.300.46, t. 11. Organizacja wojsk taborowych z 13 VIII 1919 r.; B. Waligóra, *Spis byłych oddziałów Wojska Polskiego*, Warszawa 1935, s. 118 i n.; M. Wrzosek, *Wojny o granice Polski Odrodzonej 1918–1921*, Warszawa 1992, s. 144; *O niepodległą i granice...*, s. 204.

baterii zapasowej 2 pac był od jesieni 1919 r. do lata 1921 r. por./mjr Włodzimierz Nagórzański. Z kolei bateria zapasowa 7 pap powstała w maju 1919 r. w Częstochowie, skąd na początku lipca przeniesiono ją tymczasowo do Radomia, po czym 5 sierpnia powróciła na stałe do Częstochowy. Jej organizatorem i pierwszym dowódcą był por. Ryż (imienia nie ustalono). Na początku 1920 r. zastąpił go na tym stanowisku por. Adam Epsztajn, zaś w sierpniu tego roku mjr Mikołaj Winnicki (dowodził nią do lata 1921 r.). Ostatnią baterią była bateria zapasowa 7 pac utworzona pod koniec maja 1919 r. w Częstochowie, na bazie powstałego pod koniec marca dawnego 8 ćwiczebnego dywizjonu artylerii. Podobnie jak bateria zapasowa 7 pap, także i ona została na początku lipca przeniesiona tymczasowo do Radomia, skąd 5 sierpnia powróciła na stałe do Częstochowy, gdzie stacjonowała do jesieni 1921 r. Jej pierwszym dowódcą został 8 czerwca kpt. Jerzy Kaczanowski, którego miesiąc później zastąpił por. Bronisław Masłowski (nastąpiło to 7 lipca). Na czele tej baterii stał on do lata 1921 r., awansując w międzyczasie do stopnia kapitana¹⁶.

Także niewiele wiadomo o czterech kompaniach zapasowych podlegających DOGK. Były to kompanie zapasowe: 3 batalionu telegraficznego, 3 i 4 batalionu saperów oraz 3 kompania zapasowa sanitarna. O pierwszej z nich wiadomo jedynie, iż powstała w połowie 1919 r. w Kielcach, gdzie przebywała przez kolejne dwa lata. W styczniu 1921 r. została ona przemianowana na kadrę kompanii zapasowej, na czele której stanął kpt. Jerzy Askenazy. Po kolejnych kilku miesiącach kadra ta została przeniesiona do Grodna. Dzieje dwóch kolejnych kompanii zapasowych są ze sobą ściśle związane, gdyż kompania zapasowa 3 batalionu saperów (dowódca kpt. Emanuel Homolacs) powstała w czerwcu 1919 r. w Sandomierzu – początkowo jako szwadron zapasowy. W lutym 1920 r. do Sandomierza przybyła także na postój stały kompania zapasowa dawnego 4 batalionu saperów, sformowana w Łodzi. Wówczas to została ona połączona z kompanią zapasową dawnego 3 batalionu saperów, w wyniku czego powstała kompania zapasowa saperów nr 4, stacjonująca na stałe w Sandomierzu. Jej dowódcą został kpt. Tadeusz Wasilewski, który odpowiadał za uzupełnianie walczących na froncie trzech batalionów saperów (2, 4 i 10 – przynależne do dywizji piechoty o tychże numerach). Na początku 1921 r. omawiana kompania zapasowa została przekształcona w batalion zapasowy saperów nr 4, podległy dowódcy 4 pułku saperów. Ostatnią z omawia-

¹⁶ CAW, Dz.Rozk. DOGK. Rozkazy z lat 1919–1921.

nych kompanii była 3 zapasowa kompania sanitarna, powstała wiosną 1920 r. w Kielcach na bazie wyłączonego ze składu tutejszego szpitala okręgowego tzw. oddziału sanitarnego. Powstała w ten sposób kompania zapasowa stała się macierzystą formacją dla całego personelu wojskowej służby zdrowia w okręgu, zajmując się jego szkoleniem. Składała się ona z komendanta oraz pięciu oddziałów (ewidencyjnego, szkolnego, uzupełnień, przejściowego oraz kontrolno-technicznego). Latem 1921 r. przemianowano ją z kolei na kadrę kompanii zapasowej sanitarnej nr 3.

Niewiele można także powiedzieć o ostatnim oddziale zapasowym, jakim była kolumna zapasowa 3 dywizjonu samochodowego sformowana na przełomie 1918 i 1919 r. w Kielcach, skąd przeniesiono ją wiosną 1919 r. na postój stały do Częstochowy. Jej dowódcami byli kolejno: ppor. Dziegielewski od połowy 1919 r. do jesieni 1920 r. oraz por. Kowalski na przełomie 1920 i 1921 r. (imion nie ustalono)¹⁷.

Ponadto latem 1920 r. na obszar OGGK przybyły czasowo – jak wspomniano – oddziały zapasowe ewakuowane pod naporem ofensywy sowieckiej z obszarów wschodnich państwa polskiego. Po ustaniu zagrożenia powróciły one do swych stałych garnizonów, podlegając w międzyczasie DOGK jedynie pod względem aprowizacyjnym. Ustalono, iż na terenie OGGK znalazły się wówczas tymczasowo: batalion zapasowy 12 pp w Będzinie, batalion zapasowy Lidzkiego pp (późniejszy 76 Lidzki Pułk Piechoty im. Ludwika Narbutta) w Ostrowcu Świętokrzyskim oraz bateria zapasowa 13 pac w Częstochowie, która przebywała tu do końca tego roku.

Wiosną 1921 r., wobec zakończenia wojny z Rosją Bolszewicką, naczelne władze wojskowe przystąpiły do prac związanych z demobilizacją WP oraz jego przejściem na organizację pokojową. Dotknęły one także istniejących oddziałów zapasowych, które swymi rozmiarami przestały odpowiadać warunkom pokojowym i wymagały poważnych redukcji. Dlatego też od wiosny tego roku rozpoczął się proces przeorganizowywania ich na nowe struktury. Polegało to między innymi na stopniowym przekształcaniu poszczególnych oddziałów zapasowych na ich kadry (np. bataliony zapasowe przekształcano w kadry batalionów zapasowych, a baterie zapasowe w kadry baterii zapasowych), co trwało do późnej jesieni 1921 r., kiedy to WP przeszło ostatecznie na stopę pokojową.

¹⁷ CAW: Dz.Rozk. DOGK. Rozkazy z lat 1919–1921; Inspektorat Wojsk Łączności, sygn. I.300.46, t. 11. Organizacja wojsk samochodowych z 12 IX 1919 r.; OdeB NDWP, sygn. I.301.30, t. 24. Stan OGGK z 20 VII 1919 r.

WITOLD JARNO

The Reserve Units on the Territory of General District of the Polish Army Kielce 1919–1921

This article describes the history of reserve units which were stationed on the territory of General District of the Polish Army No III Kielce. In 1918 Poland was divided into five military districts. One of these was the Military District of Kielce, which existed until the end of November 1921. This district encompassed two infantry divisions (2 and 7th), which stationed in Częstochowa, Kielce, Piotrków Trybunalski and Radom.

Following the organizing of the Polish Army on the turn 1918 and 1919, Polish formations were created without none the reserve units. Their organization was determined by the Polish military administration in Summer 1919. These reserve detachments were created by all regiments and consisted of a lot of smaller components. On the whole on the territory of the Military District of Kielce stationed thirty two different reserve units, which included twelve battalions, ten squadrons, five batteries, four companies and one reserve column. The fundamental part of these activity was completed their regiments, which at that time have fought on the fronts. In spite of scarce archival material, it was possible to depict creation, organization and the people, which served in the local reserve detachments. There is also a description of soldiers daily life and their process of training. The history of these little reserve units finished in the end 1921 together with the demobilization of the Polish Army and her peaceful reorganization.